Originea condiţional-optativului românesc în concepţia lui Alexandru Philippide

Carmen-Gabriela PAMFIL
Elena DĂNILĂ

Keys-words: *Romanian's conditional auxiliary verb, A. Philippide, «volēre»*

1. Lucrarea *Originea condiţional-optativului românesc în concepţia lui A. Philippide* constituie un fragment dintr-un studiu amplu, în curs de elaborare, care tratează monografic evoluţia latinescului popular **volēre* (= clas. *volo, velle, volui*) pe terenul limbii române.

În acest studiu sunt valorificate rezultatele cercetărilor întreprinse, în vederea redactării articolului *vrea* din *Dicţionarul limbii române* al Academiei, de Carmen-Gabriela Pamfil, Ioan Oprea şi Elena Dănilă (antrenată în etapa de finalizare). În analiza faptelor de limbă, atât în *Dicţionarul limbii române* (DLR 2005), cât, mai ales, în studiul pomenit, autoarele urmează concepţia lui A. Philippide, adoptată ulterior şi de alţi lingvişti, în special, de reprezentanţii Şcolii lingvistice ieşene.

2. Vă propunem câteva succinte observaţii preliminare, numai aparent colaterale, menite să clarifice o primă şi importantă problemă.

Perspectiva istorică a cercetării a făcut posibilă, mai întâi, abandonarea unei prejudecăţi (credem noi), cultivate în secolul trecut (începând cu L. Şăineanu), constând în ideea că româna ar avea două verbe cu exact acelaşi semantism: unul, *vrea* < lat. pop. ** volēre* şi, altul, *voi* < sl. *voliti*[1].

Simpla prezentare a paradigmei verbului românesc *vrea* la indicativ prezent, atestată în textele vechi româneşti[2], înlesneşte înţelegerea faptului că respectivele forme provin din evoluţia fonetică a lat. **volēre* şi nu presupun o filiaţie dintr-un sl. *voliti*.

Iată cum explica Philippide studenţilor săi devenirea formelor vechi *voĭŭ, vei, va, vom, veţi, vor*:

---

[1] De-a lungul vremii au fost propuse şi unele soluţii etimologice de compromis. Aşa, de pildă, în DEX şi în MDA, verbele *vrea* şi *voi* constituie două articole separate, deşi a fost adoptată etimologia lui I.–A. Candrea, care, însă, nu tratează separat cele două verbe (vezi CADE, s. v. *vrea*).

[2] Am extras din *Dicţionarul limbii române* al Academiei, s. v. *vrea*, câteva contexte în care se regăsesc formele vechi de indicativ prezent: (pers. 1 sg.) *Giudeţu eu acelora nu voiu se fiu.* COD. VOR.[2] 1[r]/7; (pers. 2 sg.) *Hie ţie cum veri.* VARLAAM, C. 250. *Tu vei să te botez eu?* ANTIM, O. 67; (pers. 3 sg.) *Va împăratul cu ochii să privească.* M. COSTIN, O. 297. *Nebuneşte Dumnezeu norodul pre carele va să-l piarză.* C. CANTACUZINO, CM I, 63; (pers. 1 pl.) *Altora să fim şi noi, cum văm alţii cătră noi să fie.* CORESI, EV. 340. *Noi vom să ştim şi să fim de faţă.* BUDAI-DELEANU, Ţ. 386; (pers. 2 pl.) *Veţi în toată vremea să zvârliţi în vânt?* (a. 1693). FN 17. (pers. 3 pl.) *Răsipeşte limbile celea ce vor războaiele.* BIBLIA (1688), 402[2]/55. (Vezi explicarea siglelor, în DLR 2006, tomul I, partea a 3-a, litera D).

BDD-A891 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:07 UTC)

Tabel 1

pers. 1 sg.	*voĭŭ*	< lat. **voleo* (> **volio*)
pers. 2 sg.	*veĭ* (înv. *verĭ*)	< lat. **velis*
pers. 3 sg.	*va* (> *a, o*)	< lat. *volet* (> **volit*)
pers. 1 pl.	*vom* (înv. *văm, vem*)	< lat. *volumus* (> **vorm*)
pers. 2 pl.	*veţĭ*	< **velitis* sau format prin analogia pers. 2 sg.: *vei – veţi* [cf. *bei – beţi*]
pers. 3 pl.	*vor*	< lat. *volunt*[3]

Pentru că formele vechi, etimologice: *voi, vei, va, vom, veţi, vor*, urmate de infinitivul scurt a verbului de conjugat, s-au specializat în morfeme de viitor (*voi cânta, vei cânta, va cânta* etc.), s-au creat alte forme la indicativ prezent, după formele etimologice ale imperfectului şi ale perfectului indicativ:

Tabel 2

pers. 1 sg.	*vreaŭ*	Prin analogia	imperfectului etimologic: *vrea(m)* < lat. *volebam*;
pers. 2 sg.	*vreĭ*		
pers. 3 sg.	*vrea*		
pers. 1 pl.	*vrem*[4]		perfectului etimologic: *vrui* < lat. *volui*
pers. 2 pl.	*vreţĭ*[5]		
pers. 3 pl.	*vrea(ŭ)*		

Cât priveşte formele *voiesc, voieşti, voieşte, voim, voiţi, vor*, ele nu aparţin unui verb autonom *voi* (< sl. *voliti*)[6], precum indică majoritatea dicţionarelor româneşti (excepţie fac cele elaborate la Iaşi, în ultimele decenii) şi nici unui *voi*, ca derivat regresiv al lui *voie* (v. DEX, MDA). Considerăm că *voi* reprezintă o variantă analogică a verbului *vrea*, refăcută, spre sfârşitul secolului al XVII-lea – căci abia atunci apar formele *voiesc, voieşti, voieşte* etc. –, după formele vechi, etimologice, de indicativ prezent: *voi, vei, va* etc., specializate, cum am spus, în morfeme de viitor, şi de la formele mai noi, de astă dată, analogice, de imperfect: *voiam, voiai, voia* etc., create, cum vom arăta mai departe, ca urmare a specializării vechilor forme etimologice: *vrea(m), vreai, vrea, vream, vreaţi, vrea(u)*, urmate de infinitivul scurt al verbului de conjugat, în morfeme de condiţional-optativ.

Cealaltă variantă, *vroi*, a rezultat ulterior, prin contaminare între *vrea* şi *voi*.

3. Se ştie că încă din latina populară au apărut forme perifrastice de conjugare (de tipul *habeo cantare*), ce au luat locul, pe teren romanic, viitorului clasic (*cantabo*). Se mai ştie că în latină nu exista un aşa-numit mod condiţional; modul conjunctiv (sau subjunctiv) făcea şi serviciile condiţionalului, atunci când exprima eventualul şi irealul[7].

Limbile romanice şi-au creat noi forme, analitice, pentru a exprima viitorul şi condiţionalul. Despre afinităţile dintre viitorul şi condiţionalul romanic, atât sub

[3] Evident, am simplificat lucrurile; încă din secolul al XVI-lea se întâlnesc şi forme analogice, de tipul: *vreau, vrei, vrea* etc., alături de cele prezentate, etimologice (adică, rezultate prin transformări fonetice). Un tablou complet al acestor forme se află în Philippide 2009 [cap. *Istoria formelor româneşti*] şi în *Dicţionarul Academiei*, s. v. *vrea*, paragraful forme flexionare.

[4] Philippide dă ca probabil şi lat. *volemus*.

[5] Philippide dă ca probabil şi lat. **volitis*.

[6] Nu este exclus însă ca sl. *voliti* să fi întărit vechea formă de origine latină *voĭŭ*.

[7] Vezi Ivănescu 2000: 58.

BDD-A891 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:07 UTC)

aspectul structurii, cât şi al semantismului, s-a vorbit mereu[8], începând din secolul al XIX-lea. Şi Philippide constatase faptul că „este o corelaţie în toate limbile romanice între forma futurului şi a optativului, în acel sens că acelaşi verb se izolează alături cu infinitivul şi colo şi dincolo”. În celelalte limbi romanice verbul care se izolează este *habeo* pentru futur, *habebam* pentru optativ. În română, *volo* de la futur cere oarecum un *volebam* pentru optativ”[9]. În cazul acesta, discuţia despre originea celor două forme verbale devine inseparabilă: „Pentru a discuta cineva asupra viitorului românesc – insista Philippide –, nu trebuie să-l ia în considerare izolat, ci în legătură cu congenerul său, cu aşa-numitul optativ-condiţional” (Philippide 1928: 602).

Rezumând, limbile romanice dispun de două posibilităţi de formare a viitorului şi condiţionalului (cu *habēre*, în Occident şi cu *volēre*, în română). G. Ivănescu preciza: „acolo unde s-a recurs la un procedeu, nu se mai recurge la celălalt” (Ivănescu 1980: 155).

În timp ce este unanim recunoscut faptul că auxiliarul cu care se formează viitorul românesc descinde din lat. **volēre*, etimonul verbului *vrea*, în legătură cu originea auxiliarului condiţional-optativului românesc nu s-a realizat un consens în lumea romaniştilor, pentru mulţi specialişti, chiar actuali[10], chestiunea rămânând tot o „enigmă a morfologiei române”, cum fusese considerată de Ov. Densusianu (1997: 502), în prima jumătate a secolului trecut. Dar dacă pentru cercetătorii care ignoră ipoteza susţinută de Philippide, aşa-numita teorie **volēre*, analiza, practic, se blochează, iar problema rămâne definitiv insolubilă, pentru adepţii teoriei **volēre*, demersul cunoaşterii poate fi continuat, cu completări şi emendări care se constituie în noi puncte de sprijin. Desigur, partizanii teoriei *habēre* vor supralicita, pe drept cuvânt, vulnerabilitatea explicaţiei lui *-ş* din *aş* (< *vreaş* < *volebam* + *sic*), dată de Philippide, cu mai bine de o sută de ani în urmă. Probabil că, cu oricât de multă informaţie, imaginaţie şi rigoare se vor judeca şi rejudeca lucrurile, nu se vor găsi niciodată suficiente argumente pentru a explica deplin şi convingător, sub toate aspectele, această etimologie. Majoritatea punctelor de vedere formulate de savantul ieşean se dovedesc însă valide şi coerente.

Aşadar – urmându-i pe Philippide şi pe Ivănescu –, susţinem că forme ale aceluiaşi verb, *vrea* (< lat. **volēre*), la timpuri diferite ale indicativului, anume la prezent (*voi, vei, va, vom, veţi, vor*, prezentate în tabelul **1**) şi la imperfect:

Tabel 3

pers. 1 sg.	*vrĕá(m)*	< lat. *volebam* (cu *-m* analogic, după pers. 1 pl.)
pers. 2 sg.	*vrĕáĭ*	< lat. *volebas* (cu *i* analogic)
pers. 3 sg.	*vrĕá*	< lat. *volebat*
pers. 1 pl.	*vrĕám*	< lat. *volebamus*
pers. 2 pl.	*vrĕáţĭ*	< lat. *volebatis*
pers. 3 pl.	*vrĕá(ŭ)*	< lat. *volebant* (cu *u* analogic)[11]

[8] Pentru G. Guillaume, de pildă, condiţionalul nu este un mod verbal, ci un timp, un *viitor ipotetic* al indicativului (*apud* Frâncu 1984: 43). Vezi şi Grevisse 1980: 847.

[9] Vezi şi Philippide 1888: 106; Philippide 1894: 69–70. Philippide 1928: 202.

[10] Vezi Zamfir 2007: 321.

[11] Tabelul a fost extras din Philippide 2009: § 15 [cap. *Istoria formelor româneşti*]. Cf. Philippide 1928: 202.

BDD-A891 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:07 UTC)

cu schimbările fonetice din care au rezultat în final morfemele specializate: *aş, ai, ar, am, aţi, ar* – spuneam, forme ale aceluiaşi verb, *vrea*, fac serviciul de auxiliar al viitorului, respectiv, al condiţional-optativului în limba română.

În limbile romanice occidentale acelaşi lucru se petrece cu latinescul *habeo* pentru viitor şi *habebam* pentru condiţional, viitorul, format cu prezentul lui *avoir* postpus, condiţionalul, format cu imperfectul lui *avoir*; acelaşi procedeu în italiană, spaniolă, portugheză şi alte limbi romanice. Formele auxiliarului *avoir*, *avere* etc. sunt, fireşte, rezultate în urma unor schimbări fonetice:

Tabel 4

	Viitor	Condiţional
Franceză	*(J')aimer-**ai***	*aimer-**ais***
	*(tu)aimer-**as***	*aimer-**ais***
	*(il, elle) aimer-**a***	*aimer-**ait***
	*(nous) aimer-**ons***	*aimer-**ions***
	*(vous) aimer-**ez***	*aimer-**iez***
	*(ils) aimer-**ont***	*aimer-**aient***
Italiană	*(io) amer-**ò***	*amer-**ei***
	*(tu) amer-**ai***	*amer-**esti***
	*(egli, ella) amer-**à***	*amer-**ebbe***
	*(noi) amer-**emo***	*amer-**emmo***
	*(voi) amer-**ete***	*amer-**este***
	*(essi) amer-**anno***	*amer-**ebbero***
Spaniolă	*amar-**é***	*amar-**ía***
	*amar-**ás***	*amar-**ías***
	*amar-**á***	*amar-**ía***
	*amar-**emos***	*amar-**íamos***
	*amar-**éis***	*amar-**íais***
	*amar-**án***	*amar-**ían***
Portugheză	*(eu) amar-**ei***	*amar-**ia***
	*(tu) amar-**ás***	*amar-**ias***
	*(ele, ela) amar-**á***	*amar-**ia***
	*(nós) amar-**emos***	*amar-**íamos***
	*(vocês) amar-**ão***	*amar-**iam***
	*(eles, elas) amar-**ão***	*amar-**iam***

Lui Philippide nu-i scăpa din vedere faptul că formele dacoromâneşti de condiţional: *aş, ai, ar, am, aţi, ar* par derivate mai degrabă din prezentul lui *habēre*: *am, ai, are, am, aţi, au*; dar – aprecia savantul ieşean – „formele verbului *volo* sunt mai îndepărtate, [numai] în aparenţă”[12]. Considerente de tot felul îl îndreptăţeau să caute prototipul auxiliarului condiţionalului românesc în latinescul **volēre* şi să conchidă că „asemănarea [formală] cu *habeo* ar putea fi, deci, numai întâmplătoare, cu atât mai mult că *r* la formele verbului *volo* sunt încă mai lesne de explicat decât la acele ale lui *habeo*. (Vezi explicarea lui *r* din *habeo* în Philippide 1894: 69)[…]

[12] Philippide ms.: 87.

BDD-A891 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:07 UTC)

Este adevărat că la praesens indicativ *r* este la *volo* sporadic […] Dar nouă nici nu ne trebuie praesens indicativi. La imperfectul dacoromânesc […] *vream* etc. este *r* de ajuns”[13].

4. În legătură cu istoricul chestiunii se impune precizarea că, încă din 1894, Philippide presupunea că „auxiliarul” *aš, aĭ, ar, am, atsĭ*, *ar*, a cărui origine a dat atât de mult de lucru gramaticilor, fără ca să devină clară, cu toate acestea, trebuie să fi derivând din imperfectul verbului *voĭŭ*” (Philippide 1894: 69). El mărturisea însă studenţilor săi, la Cursul de *Istoria formelor româneşti* şi faptul că: „În *Principii*, p. 69-70, spuneam că «nu se poate pricepe cum prin alunecarea sunetului ar fi putut ieşi din *volebam, aş, ai, ar*». Şi pentru aceea presupuneam pe *volam* (prezent conjunctiv)[14]. Dificultatea explicării formelor *aş, ai, ar* etc. există însă numai câtă vreme ai în vedere forma dacoromână singură. Îndată ce compari forma dacoromână cu cea istriană, recunoscută ca provenind din *volebam* încă de Ascoli, *Studi critici*, anul 1861 (la Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, 1947) se vede cât de acolo că din *(v)ream, (v)reaĭ, (v)rea, (v)ream, (v)reaţĭ, (v)reaŭ* a ieşit forma istriană prin căderea lui *v*, iar din forma istriană a ieşit forma dacoromână prin metateză […] Acestea [originea auxiliarului de condiţional-optativ românesc din *imperfectul* verbului *volo*: *vream, vreai, vrea* etc., prin căderea lui *v* iniţial şi identitatea auxiliarului istroromân cu *aş, ai, ar* etc. dacoromân] le spuneam în 1896, prin aprilie. La sfârşitul anului 1896 a apărut al III-lea Anuar (= Jahresbericht) al lui Weigand [articolul *Die Bildung des Imperfecti Futuri – Konditionalis, Optativi – im Rumänischen*], unde s-au publicat date asupra dialectului bănăţean[15]. În Banat există trei forme pentru optativ: 1) cea cu *aş, ai, ar* etc. ca în restul dialectelor dacoromâne; 2) cea v. rom. cu *vrea* (imperfectul de la *volo*): *vręš, vręĭ, vrę, vręm, vręţ, vrę* şi *vręri*; 3) cea istriană: *ręš, ręĭ, ar, ręm, ręţ, ar* şi *ręš, ręĭ, rę, ręm, ręţ, rę* […].

Mai înainte de Weigand, Enea Hodoş, în *Poezii poporale din Banat*, Caransebeş, 1892, p. 9, spusese: «Optativul prezent se conjugă, în comunele Văradia şi Pătaş, în modul următor: *io reaş veńi, tu reai veńi, iel ar veńi, noi ream veńi, voi reaţ veńi, iei ar veńi…*». Prin această comparaţie a formelor bănăţene – continuă Philippide – identitatea *vreaş = reaş = aş* este evidentă. În consecinţă, W e i g a n d, într-un studiu asupra optativului românesc, publicat în acelaşi Anuar [din 1896], p. 149, ajunge la aceeaşi concluzie ca şi mine şi, lucru curios, chiar pe *-ş* din *aş* îl explică aşa după cum îl explicasem eu deja în *Principii* [1894]> *vrea + sic* [în *Originea românilor*, II, p. 204, mai bine: *aş* < *volebam sic*], fără să mă pomenească, din cauză, firește, că n-a citit cartea mea, măcar că a avut-o”[16]. În *Principii*, Philippide explica pe *-ş* din rom. *vreaş*, respectiv, *aş*, prin uzul latinilor de a folosi adv. *sic* pentru a atrage atenţia asupra celor ce urmează: „Pentru ce nu s-a pus *sic* la

[13] *Ibidem.*

[14] În Philippide 1894: 70 sunt indicate formele: *volam* (atestat la Plaut, Lucilius şi în inscripţii), apoi neastestatele **volas, *vola(t), *volamus, *volatis, *volant* (după Ernst Gamilscheg). Cf. şi Philippide 1928: 204.

[15] În Philippide 1928: 204, lingvistul insistă asupra faptului că „Weigand… a susţinut cel dintâi prin publicitate acest lucru”.

[16] Philippide 2009: § 25 [= LXIX], [8].

BDD-A891 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:07 UTC)

toate persoanele nu este ceva de mirare; numai când vorbim despre propria noastră voinţă avem obiceiul să o lămurim" (Philippide 1894: 70)[17].

Se poate concede, în această situaţie, că cei doi lingvişti vor fi gândit, în acelaşi timp, independent, respectiva soluţie etimologică. De altfel, unii lingvişti români vorbesc chiar despre „teoria Weigand – Philippide".

Coroborând datele oferite de Philippide în diferite locuri[18], obţinem tabelul cu formele condiţional-optativului din dacoromână şi din istroromână. Aceasta ar fi evoluţia formelor, de la *volebam + sic* > *vreaş* > *reaş* > *aş*. Unele forme au suferit metateza unor sunete (*ręš – erš*, *ręĭ – er*):

Tabel 5

Auxiliarul de condiţional-optativ

	Dacoromână	Istroromână
pers. 1 sg.	*(v)rĕáş (<volebam + sic) > aş* (v. rom. *aşu*)	*ręš, raş, rę, erš, ęş*
pers. 2 sg.	*(v)rĕáĭ >ai (*v. rom. *arĭ)*	*ręĭ, raĭ, reĭ, er*
pers. 3 sg.	*(v)rĕá >ar (*v. rom. *are, ară)*	*rę, er, ăr*
pers. 1 pl.	*(v)reám >am*	*ręn, ren, ăren*
pers. 2 pl.	*(v)ręáţi >aţi*	*ręţ, aţ*
pers. 3 pl.	*(v)rĕáŭ >ar (*v. rom. *are, ară)*	*rę, ręr*

5. În favoarea originii auxiliarului condiţional-optativului românesc din imperfectul verbului **volēre*, A. Philippide aduce şi argumente extrase din uzul limbii române vechi. Pentru el, perifraza *vream cânta*, de pildă, arăta desluşit modul de formare a condiţionalului actual *aş, ai, ar* etc. *cânta* „ca şi cum limba ar fi voit să repete vechea procedare" (Philippide 1894: 69).

În DLR 2005 şi în studiul amintit, noi am extins analiza contextelor vechi şi regionale, identificând şi alte perifraze verbale şi valorificând, fireşte, şi contribuţiile aduse de M. Gaster, Ov. Densusianu, G. Ivănescu, V.P. Titova, V. Arvinte, C. Frâncu şi alţii. Am cercetat, de asemenea, semantismul timpurilor şi modurilor verbale aflate în discuţie (imperfectul, viitorul indicativ, condiţional-optativul etc.), ca şi relaţiile dintre acestea, pentru ca din complexitatea situaţiilor să poată fi extrasă cea mai veridică soluţie etimologică.

Aici, oferim doar un exemplu: forma perifrastică formată din imperfectul lui *vrea* + infinitivul verbului de conjugat[19], interpretată de Philippide ca fiind echivalentă cu prezentul condiţionalului[20] (nu cu perfectul acestuia). În realitate, perifraza respectivă are valoarea condiţional-optativului perfect[21], cum au precizat Ov. Densusianu, Al. Rosetti şi alţii.

Că să nu vrea fi Domnul între noi..., când scula-se-vrea oamenii spre noi, amu vii înghiţi-ne-vrea. CORESI, PS. SL. – ROM. 535.

[17] Aceeaşi explicaţie şi în Philippide 1928: 204.

[18] Datele sintetizate de Philippide în tabele la cursurile universitare apar şi în Philippide 1928: 194–202.

[19] Perifrazele vechi de tipul *vream* sau *am vrut* + infinitivul fuseseră semnalate şi comentate mai înainte de T. Cipariu (1987: 88, 253, 1992: 204–205, 301–302, 371).

[20] Vezi Philippide 1888: 106.

[21] Vezi DLR, s. v. *vrea* (**D II 2**).

BDD-A891 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:07 UTC)

Acesta multă b[ă]*rbăţie arătă cît de vrea fi ş-altă lume alăturea, destoinic ar fi fost a o ţinea şi a o derepta.* MOXA, C. 130.

Să vrea avea grabă, nu ţăsa aşa de iute. STERESCU, N. 1045.

Voi n-aţ ascultat ce-am spus, că d'e nu vea răspund'e noaptea, să nu vea întîmpla n'ici un ręu. DENSUSIANU, Ţ. H. 104.

Precizăm că *vrea* + infinitivul scurt al verbului de conjugat se utilizează, în Crişana şi Maramureş, cu valoare de condiţional prezent (v. DLR 2005 s. v.)[22], iar câteva citate vechi sunt susceptibile de aceeaşi interpretare (condiţional prezent)[23]

Întrebând pe cineva de ce pune zăpadă pe o grămăjoară de gunoi aprins, mi-a răspuns: Pentru că să vrea arde. T. PAPAHAGI, M. LXIX[24].

Doară dereage-se-vrea cararile mele se fereascâ dereptaţile tale! PSALT. SCH. 392 (Ps. CXVIII, 5). = *O, de-aş fi statornic în căile mele ca să pot să păzesc pravilele tale!* B 1938 (Ps. 119, 5).

Principalul contraargument invocat în lucrările care resping ipoteza lui A. Philippide se bazează tocmai pe valoarea acestei perifraze verbale, *vrea* (imperfect) + infinitivul scurt. Citǎm din recenta monografie a Danei-Mihaela Zamfir: „Considerăm că nu poate fi acceptată părerea că între *aş fi* şi *vrea fi* ar fi existat, în dacoromâna veche, o identitate funcţională (ambele ar fi avut valoarea de condiţional prezent), părere care se află la baza aşa-numitei «teorii *volēre*» (teoria care explică paradigma *aş*, *ai* etc. ca reflex al paradigmei perfectului lui *volēre* şi ca dublet al paradigmei *vrea, vreai* etc. mai apropiată fonetic de paradigma originară)" (Zamfir 2007: 321)[25]. Însă G. Ivănescu, în *Istoria limbii române*, a demonstrat că forma romanică occidentală compusă din imperfectului lui *avoir*, *avere* etc. + infinitivul verbului de conjugat se explică tot prin uzul limbii latine populare (diferit de cel al latinei clasice): „imperfectul conjunctivului latin [arhaic] nu avea în frazele condiţionale valoarea de ireal prezent, ci de ireal trecut… Această întrebuinţare a imperfectului conjunctivului se întâlneşte şi în textele latineşti populare din secolul al V-lea [p. Hr.]" (Ivănescu 1980: 158). Autorul insistă asupra faptului că şi „sensul iniţial al formei romanice occidentale, care are funcţia de ireal prezent a fost cel de ireal trecut. Acest sens «aş fi cântat» a trebuit să-l aibă la origine şi irealul prezent românesc [format cu *volēre* n. n.]. Sensul trecut se explică, în ambele cazuri, prin faptul că verbul auxiliar era la imperfectul indicativ. Se ştie că şi azi româna exprimă prin imperfectul indicativului acţiunea ireală [ca şi condiţional-optativul n. n.]" (Ivănescu 1980: 159).

6. De ce româna nu formează viitorul şi condiţionalul cu *habēre*, precum limbile romanice accidentale, ci cu *volēre*? La această întrebare au încercat un răspuns numeroşi lingvişti, între care şi Philippide.

Pentru că în limbile sârbă, bulgară, neogreacă şi în dialectul albanez tosc[26] se întâlnesc şi forme de viitor şi condiţional compuse cu **volēre*, Fr. Miklosich şi W. Meyer-Lübke au presupus că viitorul şi condiţionalul românesc vor fi fost

[22] G. Ivănescu (1980: 349) consideră că româna primitivă a refăcut, în Crişana şi în Maramureş, condiţionalul prezent şi trecut, cu ajutorul formei *vrea*, în loc de *aş*.

[23] Vezi şi Zamfir 2007: 324–325.

[24] G. Ivănescu (1980: 349) crede că respectiva construcţie este „greşit întrebuinţată".

[25] O interpretare inedită, cu unele sugestii demne de reţinut, apare la Titova 1959: 566.

[26] *Apud* Philippide 1928: 601–602, Ivănescu 1980: 155.

BDD-A891 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:07 UTC)

împrumutate din vreo limbă balcanică sau că vor fi suferit influenţa unui substrat balcanic. Ov. Densusianu (1997: 568-569) neagă orice influenţă a substratului iliric sau trac, atribuind limbii greceşti bizantine crearea formelor româneşti cu *volēre* (după *θέλω* + infinitiv). În acord cu Densusianu, de astă dată, G. Ivănescu, consideră că formarea viitorului şi a condiţionalului românesc cu *volēre* „trebuie să fie de origine grecească" (Ivănescu 1980: 159).

De altă părere era Philippide. Constatând diversitatea modurilor de formare a viitorului şi a condiţionalului în limbile balcanice amintite, ca şi prezenţa unor forme de viitor cu *volēre* în dialectele italiene de sud, în suprasilvana veche (Elveţia) şi în francoprovenţală[27], Philippide leagă originea viitorului şi condiţionalului astfel format de „firea însăşi" a limbilor respective[28]. El nu contestă că va fi existat aici şi „o afinitate în baza psihologică din care a decurs o predilecţie pentru *velle* [= **volēre*] la formarea viitorului şi optativului ori condiţionalului", dar înclină spre ipoteza că „limbile au procedat la realizarea acestor forme verbale, fiecare după geniul ei propriu: la viitor, una a zis *volo cantare* [româna, sârba, bulgara], alta *vult cantem* [neogreaca]; la optativ-condiţional, una a zis *volebam cantare* [româna şi neogreaca], alta, *vult cantabam* [numai neogreaca], alta n-a format optativ-condiţionalul defel [sârba şi bulgara]". Şi Philippide continuă: „Cum a putut imita limba română pe cea bulgară, unde nici nu există optativ ori condiţional? Ori, cum a putut să imiteze ea limba greacă, unde stăpânesc tipurile *vult cantem* şi *vult cantabam*?" (Philippide 1928: 603). Şi conchide că „mai degrabă decât cu o afinitate balcanică … avem de a face [în acest caz] cu o afinitate omenească" (Philippide 1928: 606).

Teza Philippide (– Weigand) a fost acceptată de W. Meyer-Lübke, Fr. Miklosich[29], G.I. Ascoli, Sextil Puşcariu, Sever Pop, Leca Morariu, A. Scriban, Iorgu Iordan, G. Ivănescu, Alf Lombard (ezitant), V. Arvinte, C. Frâncu şi alţii[30], astfel încât se pare că ipoteza originii lui *aş* din *volebam* este mai larg şi mai temeinic argumentată decât ipoteza formării cu *habēre*, susţinută astăzi, cu precădere, de lingviştii bucureşteni[31].

[27] H. Mihăescu a descoperit în latina populară din Peninsula Balcanică şi perifraze de tipul *velit* sau *voluerit* + infinitivul, cu sens de viitor. Vezi Ivănescu 1980: 155.

[28] Vezi Philippide ms.: 110 şi Philippide 1928: 601–606.

[29] Iniţial, atât Meyer-Lübke, cât şi Miklosich susţinuseră teoria formării viitorului şi condiţionalului cu *habēre*.

[30] Pentru bibliografie, vezi şi Titova 1959: 563 şi Bugeanu 1970: 549.

[31] Între susţinătorii teoriei formării condiţionalului românesc cu *habēre*, se numără: Fr. Diez, T. Cipariu, A. de Cihac, B. P. Hasdeu, H. Tiktin, Al. Rosetti, Dana-Mihaela Zamfir. Nu s-a ajuns încă la un consens în privinţa formei care ar sta la baza condiţionalului cu *habēre*; unii indică prezentul sau mai mult ca perfectul indicativului, alţii perfectul, imperfectul sau mai mult ca perfectul conjunctivului. O poziţie indecisă au avut Ov. Densusianu şi Ion Gheţie. Demersul cercetătoarei V. P. Titova (în sensul teoriei lui Tiktin) conţine sugestii interesante, dar şi ambiguităţi în evaluarea semantică a unor forme şi perifraze verbale. Ipoteza lui Dan Bugeanu este neconvingătoare, căci se bazează pe interpretarea eronată a unor fapte de limbă (vezi şi Ivănescu 1980: 159, nota).

BDD-A891 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:07 UTC)

Bibliografie

Bugeanu 1970: Dan Bugeanu, *Formarea condiţionalului în limba română*, în SCL, XXI, p. 543–563.

CADE = I.-Aurel Candrea – Gh. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat*. Partea I: *Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi* de I.-Aurel Candrea. Partea II: *Dicţionarul istoric şi geografic universal* de Gh. Adamescu. Bucureşti, Editura „Cartea românească", [1926–1931].

Cipariu 1987: Timotei Cipariu, *Opere*, vol. I, ediţie îngrijită de Carmen-Gabriela Pamfil, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Cipariu 1992: Timotei Cipariu, *Opere*, vol. II, ediţie îngrijită de Carmen-Gabriela Pamfil, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Densusianu 1997: Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, ediţie îngrijită de V. Rusu, [vol. II], Bucureşti.

DEX: *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei, 1975.

DLR 2005: *Dicţionarul limbii române* (DLR), tomul XIII, partea a 3-a, litera V, Bucureşti, Editura Academiei Române.

DLR 2006: *Dicţionarul limbii române* (DLR), tomul I, partea a 3-a, litera D, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Frâncu 1984: C. Frâncu*, Geneza şi evoluţia tipurilor verbale supracompuse în limba română*, în ALIL, XXIX, 1983-1984, p. 23–62.

Grevisse 1980: Maurice Grevisse, *Le bon usage*, Paris.

Ivănescu 1980: G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura Junimea.

MDA: *Micul dicţionar academic*, vol. I-IV, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2001–2003.

Philippide 1888: Alexandru Philippide, *Introducere în istoria limbei şi literaturei române*, Iaşi.

Philippide ms.: Alexandru Philippide, *Istoria formelor româneşti* [ms. autograf].

Philippide 2009: Alexandru Philippide, *Istoria limbii române*, ediţie alcătuită de G. Ivănescu, Carmen-Gabriela Pamfil şi Luminiţa Botoşineanu, Iaşi, Editura Polirom (sub tipar).

Philippide 1928: Alexandru Philippide, *Originea românilor*, vol. II, Iaşi.

Philippide 1894: Alexandru Philippide, *Principii de istoria limbii*, Iaşi; şi în *Opere alese. Teoria limbii*, editate de G. Ivănescu şi Carmen-Gabriela Pamfil. Cu un studiu introductiv şi comentarii de G. Ivănescu*,* Iaşi, Editura Academiei.

Titova 1959: V. P. Titova, *O problemă litigioasă a morfologiei istorice româneşti (Originea condiţionalului)*, în SCL, X, p. 560–571.

Zamfir 2007: Dana-Mihaela Zamfir, *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al XVI-lea – al XVII-lea)*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei.

A. Philippide's Perspective on the Romanian Conditional's Origin

With the purpose of explaining the origin of the Romanian's conditional auxiliary verb, A. Philippide has formulated (at the same time with Weigand, but independently from him) the so called *volēre* theory: lat. *volebam + sic > (v)reaş > aş, volebas > (v)reai > ai, volebat > (v)rea > ar* etc. This way we can identify the same development of the Romanic analytical verbal constructions for the future and for the conditional, yet with different auxiliary verbs: *habēre* in the West and *volēre* in the East.

Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Iaşi
România

BDD-A891 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:07 UTC)